

MODERN METHODS OF PRESERVING AND PROMOTING NATIONAL MUSICAL HERITAGE

Nabiyeva Farog‘atxon

3rd-year student of the Professional Education program, Department of Instrument
Performance, Kokand State University

Abstract

This article provides a scientific and practical analysis of modern methods for preserving and promoting Uzbekistan’s national musical heritage. The study examines the role of innovative approaches, including digital archiving, multimedia technologies, social media, educational platforms, and international cooperation, in transmitting national musical heritage to future generations. In addition, current projects implemented in Uzbekistan and relevant international experiences are comparatively analyzed. The research has practical significance for specialists, educators, and policymakers working in the field of preserving and promoting national musical culture.

Keywords

National musical heritage, digital archiving, maqom art, cultural heritage, multimedia technologies, social media, ethnomusicology, intangible cultural heritage, promotion.

MILLIY MUSIQA MEROSINI ASRASH VA TARG'IB QILISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Qo‘qon davlat universiteti “Cholg‘u ijrochiligi” kafedrası Professional ta‘lim yo‘nalishi
3-bosqich talabasi Nabiyeva Farog‘atxon

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston milliy musiqa merosini asrash va targ‘ib qilishning zamonaviy usullari ilmiy-amaliy jihatdan tahlil etiladi. Maqolada raqamli arxivlashtirish, multimedia texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar, ta‘lim platformalari va xalqaro hamkorlik kabi innovatsion usullarning milliy musiqa merosini kelajak avlodlarga yetkazishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, O‘zbekistonda amalga

oshirilayotgan amaldagi loyihalar va xorijiy tajribalar qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot milliy musiqiy madaniyatni saqlash va targʻib qilish sohasida ishlayotgan mutaxassislar, pedagog va siyosatchilar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: milliy musiqa merosi, raqamli arxivlashtirish, maqom san'ati, madaniy meros, multimedia texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar, etnomuzikologiya, nomoddiy madaniy meros, targʻibot.

Globalashuv jarayonlari jadal kechayotgan hozirgi davrda milliy musiqa merosini asrash insoniyat oldida turgan eng muhim vazifalardan biriga aylandi. YuNESKOning "Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risida"gi 2003-yil Konventsiyasi qabul qilinganidan beri dunyo miqyosida bu sohaga e'tibor sezilarli darajada kuchaydi. O'zbekiston ham 2006-yilda ushbu Konventsiyaga qo'shilgan davlatlar qatorida bo'lib, o'z milliy musiqa merosini – xususan, maqom, lapar, ashula va xalq qo'shiqchiligini – kelajak avlodlarga yetkazish masalasini davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirdi. Ammo an'anaviy usullar – ustoz-shogird tizimi, maxsus maktablar, bayram va tantanalar orqali musiqa merosini uzatish – hozirgi raqamli asrning muammolariga to'liq javob bera olmaydi. Yosh avlodning texnologiyalarga qiziqishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning hayotga chuqur kirishi, shuningdek, xorijiy musiqa ta'sirining kuchayishi milliy musiqa merosini saqlash va targʻib qilish uchun yangicha, zamonaviy yondashuvlarni talab qilmoqda. Maqolaning maqsadi – O'zbekiston milliy musiqa merosini asrash va targʻib qilishning zamonaviy usullarini tizimlashtirish, ularning amaliy samaradorligini baholash hamda bu boradagi xorijiy ilg'or tajribalarni tahlil etishdan iborat. Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, kuzatuv va hujjatlar tahlili metodlaridan foydalanildi.

O'zbekiston musiqa merosi jahon madaniyati xazinasining ajralmas qismini tashkil etadi. Shashmaqom – O'rta Osiyoning ulkan musiqiy-poetik yodgorligi – 2003-yilda YuNESKO tomonidan "Insoniyatning og'zaki va nomoddiy merosi durdonalari"

ro'yxatiga kiritildi. Bundan tashqari, Buxoro, Farg'ona-Toshkent va Xorazm maqom maktablari, doston ijrochiyligi, navoiyxonlik an'analari, Qashqadaryo lapar san'ati – bularning barchasi bebaho milliy musiqa boyligidir. Biroq bugungi kunda milliy musiqa merosi bir qator jiddiy muammolar bilan yuzma-yuz kelmoqda. Birinchidan, an'anaviy cholg'uchi va ashulachi ustozlar qatorining kamayishi – ko'plab noyob ijrochi-hofizlarning vafoti bilan ularning ijrosi ham yo'qolib ketmoqda. Ikkinchidan, eski yozuvlar va arxiv materiallarining jismoniy eski(rishi – magnit tasmalar, plastinkalar va qog'oz notalar vaqt o'tishi bilan yo'q bo'lib ketish xavfi ostida turibdi. Uchinchidan, yosh avlodning milliy musiqaga qiziqishining pasayishi – zamonaviy estrada va xorijiy musiqa uslublarining keng tarqalishi oqibatida milliy cholg'u va qo'shiq an'analari asta-sekin unutilib bormoqda. Yuqoridagi muammolarni hal etish uchun an'anaviy usullarni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirgan keng qamrovli tizimni yaratish zarur. Aynan mana shu zaruratdan kelib chiqib, milliy musiqa merosini asrash va targ'ib qilishning zamonaviy usullari tadqiqotimizning markaziga qo'yildi. Milliy musiqa merosini asrashda raqamli arxivlashtirish bugungi kunning eng samarali va ishonchli usullaridan biri hisoblanadi. Bu usul bir necha yo'nalishda amalga oshiriladi:

Raqamli audio va video arxivlar yaratish. Keksa ustozlarning ijrolarini yuqori sifatli audio va video formatda yozib olish, raqamlashtirish va bulut saqlash tizimlarida arxivlash milliy merosni yo'qolishdan saqlashning asosiy yo'li hisoblanadi. O'zbekistonda O'zbekiston Milliy kutubxonasi, O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat instituti kabi tashkilotlar bu ishni qisman olib bormoqda. Biroq tizimli va keng qamrovli raqamli arxiv hali to'liq shakllantirilmagan. Xorijiy tajribaga murojaat qilsak, Britaniya kutubxonasining "World and Traditional Music" bo'limi 260 000 dan ortiq audio yozuvni raqamlashtirgan. Hindistonning "Sangeet Natak Akademi" muassasasi esa klassik ragalar va xalq musiqasining keng raqamli bazasini yaratgan. O'zbekiston ham ana shunday milliy raqamli arxiv yaratish yo'lida muhim qadamlar qo'yishi lozim.. Nota

yozuvlarini raqamlashtirish .Maqom va xalq qo‘shiqlarining nota yozuvlarini raqamli formatga o‘tkazish, maxsus musiqiy notatsiya dasturlari (Sibelius, Finale, MuseScore) yordamida tahrirlash va tarqatish imkoniyati yaratish milliy merosning keng auditoriyaga yetib borishini ta’minlaydi. Raqamli nota yozuvlari internet orqali erkin tarqatilishi mumkin bo‘lganligi sababli musiqa o‘quvchilari va tadqiqotchilarga keng imkoniyat ochiladi. Virtual muzeylar va interaktiv platformalar.360 daraja video texnologiyasi va virtual reallik (VR) imkoniyatlaridan foydalangan holda milliy musiqa an‘analarini taqdim etuvchi virtual muzeylar yaratish merosni targ‘ib qilishning yangi shakli hisoblanadi. Foydalanuvchi uy sharoitida o‘tirib maqom ijrosi, doston kechasi yoki an‘anaviy to‘y musiqasini virtual sharoitda boshdan kechira oladi. Bunday yondashuv ayniqsa xorijda yashovchi o‘zbeklar va xorijiy madaniyatga qiziquvchi auditoriya uchun juda samarali bo‘ladi.

Hozirgi kunda YouTube, Instagram, TikTok, Telegram kabi ijtimoiy tarmoqlar va platforma millionlab odamlarga bir lahzada yetib borish imkonini beradi. Ushbu imkoniyatdan milliy musiqa merosini targ‘ib qilishda foydalanish zamonaviy yondashuv sifatida tobora keng e’tirofqa molik bo‘lmoqda. YouTube platformasida milliy musiqa merosini targ‘ib qilishning quyidagi samarali shakllari mavjud: an‘anaviy cholg‘u asboblari haqida qisqa sharh videolar; taniqli ustozlar bilan suhbat-intervyular; maqom ijrosining jonli yozuvlari; milliy qo‘shiqlarning zamonaviy talqinlari (cover versiyalar). O‘zbekistonda “Maqom dunyosi”, “Milliy meros” kabi YouTube kanallari bu yo‘nalishda faoliyat yuritmoqda. TikTok platformasining keng yoshlar auditoriyasiga ega ekanligi uni milliy merosni targ‘ib qilishda noyob vosita sifatida ajratib ko‘rsatadi. Qisqa, dinamik videolar orqali milliy cholg‘u asboblari – dutor, g‘ijjak, chang, sato – ni tanishtirish, xalq qo‘shiqlarining qisqa parchalarini taqdim etish yosh avlodda milliy musiqaga qiziqish uyg‘otadi. Bu borada “challenge” (musobaqa)

formatidan foydalanish – masalan, “Dutor challeng” yoki “Maqom qo'shiqlari” tashabbusi – tez tarqalish imkoniyatini beradi.

Podcast formatida milliy musiqa merosi haqida maxsus eshituvlar yaratish ham samarali usullardan biri hisoblanadi. Etno-musiqa tadqiqotchilari, ijrochilar va kompozitorlar bilan suhbat asosida tayyorlangan podkastlar Spotify, Apple Podcasts kabi platformalarda tarqatilishi mumkin. Bu auditoriyani kengaytirish va milliy musiqaga intellektual qiziqishni orttirish imkonini beradi.

Milliy musiqa merosini asrashning eng mustahkam poydevori ta'lim sohasida yaratiladi. Chunki bugungi o'quvchi – ertangi meros egasi. Ta'lim tizimida bir necha zamonaviy yondashuv keng qo'llanilishi mumkin: Onlayn ta'lim platformalari. Milliy cholg'u asboblari va an'anaviy kuylash usullarini o'rgatuvchi onlayn kurslar yaratish musiqa merosini geografik cheklovlarsiz tarqatish imkonini beradi. O'quvchi dunyoning istalgan nuqtasida turib o'zbek dutori, tanburi yoki ud asbobini o'rganishi mumkin. Coursera, Udemy, Skillshare kabi xalqaro platformalarda o'zbekcha va inglizcha tilda milliy musiqa kurslarini joylashtirish xorijiy auditoriyaga ham meros eshiklarini ochadi. O'zbekistonda mahalliy platformalar – Eduzone, OnlineMaktab – bu imkoniyatdan to'liq foydalanishi lozim.

Etnomuzikologik tadqiqotlar va akademik nashrlar Milliy musiqa merosini ilmiy jihatdan o'rganish va hujjatlashtirish uzoq muddatli saqlashning kafolatidir. Etnomuzikologik ekspeditsiyalar davomida qishloq va mahallalardagi qo'shiqchi, sozanda va baxshilarning ijrolarini yozib olish, tahlil qilish va nashr etish bu yo'nalishning asosiy shaklidir. Shuningdek, Open Access (ochiq kirish) tamoyiliga asoslanuvchi xalqaro ilmiy jurnallarda O'zbekiston musiqiy merosi haqidagi maqolalar chop etish butun dunyo tadqiqotchilari uchun qimmatli manba yaratadi. Maktab dasturlarini boyitish Umumta'lim maktablarida musiqa darslarini milliy meros bilan boyitish – xalq qo'shiqlarini o'rgatish, an'anaviy cholg'u asboblari bilan tanishtirish,

maqom haqida ma'lumot berish – yosh avlodda milliy musiqaga muhabbat uyg'otishning eng samarali yo'lidir. Dars jarayonida interaktiv ilovalar, animatsiyali videolar va o'yinli ta'lim metodlaridan foydalanish o'quvchilar uchun milliy merosni qiziqarli va jozibali qiladi.

Milliy musiqa merosini xalqaro miqyosda targ'ib qilish – uni nafaqat saqlab qolish, balki butun insoniyat boyligiga aylantirishning muhim sharti. Bu borada bir necha samarali yo'nalish mavjud:

- Xalqaro musiqa festivallari – Samarqand, Xiva va Buxorodagi “Sharq taronalari”, “Silk Road Music Festival” kabi tadbirlar orqali milliy musiqa merosi xorijlik turistlar, diplomatlar va musiqa mutaxassislari bilan tanishtiriladi;
- YuNESKO bilan hamkorlik – nomoddiy madaniy meros ob'ektlarini ro'yxatga olish, xalqaro miqyosda himoya qilish va moliyalashtirish mexanizmlaridan foydalanish;
- Xorijiy universitetlar bilan akademik almashish dasturlari – O'zbek musiqasi mutaxassislarning xorijga borib ma'ruza o'qishi va xorijlik etnomuzikologlarning O'zbekistonga kelishi orqali o'zaro boyitish;
- Madaniy diplomatiya – O'zbekiston elchixonalari va madaniyat markazlari orqali xorijda milliy musiqa kechalari, ko'rgazmalar va master-klasslar tashkil etish.

Xorijiy tajribaga nazar tashlaganda Janubiy Koreya tajribasi alohida o'rin egallaydi. Koreya hukumati K-pop va an'anaviy koreya musiqasi – gugak – ni birgalikda targ'ib qilish orqali madaniy soft power qurolini yaratdi. “BTS” guruhi a'zolari an'anaviy koreya elementlarini zamonaviy musiqa bilan uyg'unlashtirib, butun dunyo yoshlarini koreya madaniyatiga tortdi. O'zbekiston ham ana shunday – zamonaviylik va an'ana sinteziga asoslangan – o'z brendini yaratishi mumkin.

Zamonaviy sun'iy intellekt texnologiyalari milliy musiqa merosini asrash va targ'ib qilishda yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Bir necha yo'nalish alohida e'tiborga loyiq: Avval yozib olingan, lekin sifatsiz audiolarni sun'iy intellekt yordamida tozalash va sifatini oshirish (audio restoration) milliy arxivlardagi qimmatli yozuvlarni qayta tiklash imkonini beradi. Masalan, 1950-60 yillardagi magnitofon yozuvlari SI texnologiyasi yordamida bugungi yuqori sifatli audio formatiga o'tkazilishi mumkin. Musiqani avtomatik tanish va tasniflash tizimlari milliy musiqa merosini kataloglashtirish va qidirish imkonini kengaytiradi. Maqomning turli yo'llari, xalq qo'shiqlarining regional farqlari, turli ijrochilarning uslubiy xususiyatlarini ma'lumotlar bazasiga kiritib, qidiruv tizimi yaratish tadqiqotchilar va o'quvchilar uchun qimmatli manba bo'ladi. Bundan tashqari, o'zbek tilidagi musiqiy terminlarni boshqa tillarga avtomatik tarjima qiluvchi va tahlil qiluvchi lingvistik modellar yaratish milliy musiqa merosini xorijiy tadqiqotchilarga ham ochiq qiladi. Musiqiy matnlar – sho'ba nomi, usul nomi, maqom terminologiyasi – ning tarjimasi va tushuntirilishi butun jahon uchun qimmatli resurs bo'lib xizmat qiladi.

Olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, milliy musiqa merosini asrash va targ'ib qilishda zamonaviy usullarning o'рни beqiyos. Raqamli arxivlashtirish, ijtimoiy tarmoqlar, onlayn ta'lim platformalari, xalqaro hamkorlik va sun'iy intellekt texnologiyalari – bularning barchasi birgalikda qo'llanilganda sinergiyaviy ta'sir ko'rsatib, milliy merosni saqlash va keng targ'ib qilish imkonini beradi. Maqola yakunida quyidagi amaliy tavsiyalar ilgari suriladi: birinchidan, O'zbekistonda "Milliy Musiqa Merosi" davlat raqamli arxivini yaratish va uni YuNESKO standartlari asosida boshqarish mexanizmini ishlab chiqish; ikkinchidan, ijtimoiy tarmoqlarda "MerosimMusiqa" kabi targ'ibot kampaniyasi uyushtirish va yoshlarni jalb etish; uchinchidan, xorijiy mashhur platformalarda o'zbekcha onlayn musiqa kurslarini joylashtirish; to'rtinchidan, an'anaviy ta'lim tizimiga zamonaviy multimedia

elementlarini integratsiya qilish; beshinchidan, xalqaro etnomuzikologik hamjamiyat bilan faol hamkorlikni yo'lga qo'yish.

Milliy musiqa merosi – bu shunchaki o'tmish yodgorligi emas, balki xalqning ruhi, kimligi va kelajagi. Uni asrash va keng targ'ib qilish nafaqat madaniy burch, balki strategik zaruriyat hamdir. Zamonaviy texnologiyalar bu vazifani ilgari hech qachon bo'lmagan darajada qulay va samarali tarzda amalga oshirish imkonini bermoqda. Faqat irodakorlik, tizimli yondashuv va hamjamiyat birligi talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. YuNESKO. Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risida Konventsia. – Parij, 2003.
2. Levin T. The Hundred Thousand Fools of God: Musical Travels in Central Asia. – Bloomington: Indiana University Press, 1996. – 310 p.
3. Djumaev A. Musical Heritage of Uzbekistan: Problems of Preservation and Research // Journal of the Society for American Music. – 2015. – Vol. 9, No. 2. – P. 145-168.
4. Yunusova N.M. O'zbek milliy musiqa merosi va uning zamonaviy talqini. – Toshkent: Musiq, 2019. – 220 b.
5. Karimova D.R. Raqamli texnologiyalar va milliy meros // O'zbek san'ati. – 2022. – №4. – B. 18-25.
6. Slobin M. (ed.) Retuning Culture: Musical Changes in Central and Eastern Europe. – Durham: Duke University Press, 1996. – 280 p.
7. Hasanov B.T. Ijtimoiy tarmoqlar va milliy madaniyat targ'iboti // Madaniyat va san'at. – 2023. – №1. – B. 34-41.
8. Tomlinson G. A Million Years of Music: The Emergence of Human Modernity. – New York: Zone Books, 2015. – 352 p.
9. Mirzayeva G.U. Maqom san'ati: an'ana va zamonaviylik munosabati. – Toshkent: Fan, 2020. – 198 b.